

ایدئولوژی و گفتمان درآمدی چندرشته‌ای

تئون ای. ون دیک

Teun A. van Dijk

دکتر محسن نبیخت

عضو هیئت علمی «سم»

(سازمان مطالعه و تدوین)

انتشارات
سیاهرود

سرشناسه: تتون ای، ون، دایک، - م.

TeunA. van Dijk

عنوان و نام پدیدآور: ایدیولوژی و گفتمان: درآمدی چندرشته‌ای

مشخصات نشر: تهران: انتشارات سیاه‌رود، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ص ۱۷۶.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱۷-۲۵-۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فبیای مختصر

یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی:

<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است

یادداشت: عنوان اصلی: Ideology and discourse

یادداشت: واژه نامه.

سناسه: ۵۵۲، بحث، محسن، ۱۳۵۸، مترجم

شماره: ۳۷۹۷۷۹۲، کتاب سناسی، ای

انتشارات
سیاه‌رود

مدیر اجرایی: رحمان تقوی سار، کلا،
صفحه‌آرایی و گرافیک: زلیخا رحزداده
طراح جلد: ابوالفضل زند
لیتوگرافی و چاپ: دیرین نگار
قطع: رقعی.

مؤلف: تتون ای، ون دایک
مترجم: دکتر محسن نوبخت
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه.
نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴
قیمت: ۱۴۵۰۰ تومان.

نشانی: تهران، میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی، کوچه رشتچی،
پلاک ۷، واحد ۸

ارتباط با ما: ۰۶۶۹۰۶۷۸۶ / ۰۶۶۹۰۶۷۴۹

آدرس سایت: siahroudpub.ir

ایمیل: siahroud@gmail.com

کلیه حقوق این اثر (چاپ و اقتباس) برای انتشارات سیاه‌رود است و هیچ شخص
حقیقی و حقوقی حق چاپ و انتشار و یا کپی بخش‌هایی از این کتاب را به
هر صورت ندارد.

فهرست مطالب

سخن مترجم	۶
درباره نویسنده	۱۰
خلاصه	۱۲
بخش ۱ در تعریف ایدئولوژی	۱۲
بخش ۲ ایدئولوژی به مثابه شناخت اجتماعی	۲۱
۲.۱ ساختار ایدئولوژی‌ها	۲۷
۲.۲ از ایدئولوژی به گفتمان و برعکس	۳۱
۲.۳ الگوهای ذهنی	۳۳
۲.۴ از الگوهای ذهنی به گفتمان	۳۷
۲.۵ الگوهای بافتی	۳۹
بخش ۳ ایدئولوژی‌ها در جامعه	۴۵
بخش ۴ نظریه‌های استی	۵۵
بخش ۵ ساختارهای ایدئولوژیکی گفتمان	۶۷
۵.۱ معنا	۶۵
۵.۲ ساختارهای گزاره‌ای	۷۱
۵.۳ ساختارهای صوری	۷۵
۵.۴ نحو جمله	۷۶
۵.۵ صورت‌های گفتمان	۷۷
۵.۶ مباحثه	۷۹
۵.۷ بلاغت	۸۱
۵.۸ کنش و برهم کنش	۸۲
بخش ۶ مثال‌ها	۸۵
بخش ۷ نتیجه‌گیری	۱۱۷
کتاب‌نامه	۱۲۱
واژه‌نامه	۱۲۵
ضمیمه	۱۳۳

سخن مترجم

تحلیل گفتمان از یک حوزه‌های متن‌بنیادی است که البته کاربردهای متنوع و متعددی در حوزه‌های مختلف از جمله اجتماعی یا سیاسی یافته و حتی به حوزه‌های فرهنگی و حتی ادبی هم بسط یافته است. هدفام در این مقدمه بیان چند و چون و اصول هر کدام از این رویکردها نیست اما نکاتی به نظرم می‌رسد که امید می‌رود بیان آنها مفید و راهگشا در خواندن کتاب حاضر باشد.

چهار رویکرد عمده در حوزه تحلیل گفتمان به زبان‌شناسی انتقادی^۱ (فاولر و همکاران^۲، ۱۹۷۹؛ فاولر، ۱۹۹۱؛ کرس^۳، ۱۹۸۸؛ کرس و هادج^۴، ۱۹۷۹)؛ رویکرد اجتماعی - نشانه‌شناختی^۵ (فرکلاف^۶، ۱۹۸۰؛ ۱۹۹۲؛ الف^۷، ۱۹۹۵)؛ رویکرد گفتمانی - تاریخی^۸ (ریسیگل و ووداک^۹، ۲۰۰۱؛ ووداک، ۱۹۹۶، ۲۰۰۱)؛ و رویکرد اجتماعی - شناختی^{۱۰} (ون دایک، ۱۹۵۰؛ ۱۹۸۸؛ ۲۰۰۲). این رویکردها، جریان‌های اصلی تحلیل گفتمان انتقادی‌اند که هر کدام را

1-Critical Linguistics

2 -Fowler et al.

3 - Kress

4 - Hodge

5 - socio-semiotic approach

6 - Fairclough

7 - discourse-historical approach

8 - Reisigl and Wodak

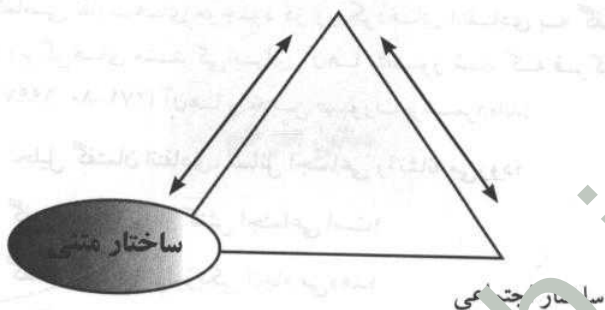
9 - socio-cognitive approach

می‌توان از روی نظریه‌های زبانیِ مورد استفاده‌اش از دیگری متمایز ساخت. به‌رغم تمامی تفاوت‌های موجود در رویکردهای انتقادی به گفت‌وگو، می‌توان ویژگی‌های مشترکی برای آن‌ها متصور شد که فرکلاف و ووداک (۱۹۹۷: ۸۰-۲۷۱) آن‌ها را بدین صورت برشمرده‌اند:

- تحلیل گفت‌وگو انتقادی، مسائل اجتماعی را نشانه می‌رود؛
- گفت‌وگو صورتی از کنش اجتماعی است؛
- گفت‌وگو کار ایدئولوژیکی انجام می‌دهد؛
- روابط قدرت واجد ویژگی گفت‌وگویی هستند؛
- در همان تخیل نهفته است؛
- گفت‌وگو به گونه‌ای شکل می‌دهد؛
- پیوند بین متن و زمینه را برقرار می‌گیرد.

رویکرد اجتماعی - شناختی، که توسط ون دایک مطرح شد، یکی از الگوهایی است که در روشن‌ساختن ساخت گفت‌وگویی نابرابری اجتماعی به کار گرفته می‌شود. نکته بارز الگوی ون دایک برقراری پیوند بین ساختارهای زبانی، شناختی و اجتماعی است. از نظر ون دایک (۱۹۸۵، ۱۹۸۸، ۲۰۰۹)، شناخت اجتماعی واسط بین ساخت متنی و ساخت اجتماعی است و به «نظام بازتابی‌ها و پردازش‌های ذهنی اعضای گروه» تعریف می‌شود (۱۹۹۵: ۱۰). ون دایک (۱۹۹۳: ۲۸۰) می‌گوید به لحاظ نظری مهم است که بین مفاهیم سطح خرد یا متن و مفاهیم سطح کلان یا روابط اجتماعی، واسطی به نام شناخت اجتماعی وجود داشته باشد. درواقع برای این که فایده اجتماعی متن‌ها را توضیح دهیم می‌طلبیم که چیزی ساختارهای متنی را به شناخت اجتماعی، و شناخت اجتماعی را به ساختارهای اجتماعی پیوند دهد. بر این اساس، الگوی شناختی - اجتماعی را می‌توان با نمودار زیر نشان داد (هارت، ۲۰۱۰: ۱۵):

شناخت اجتماعی (ساختار شناختی)

در این نمودار، به‌سایه‌دار به‌کانون‌های سطح‌خرد تحلیل‌متن، و پیکان‌های دوسویه به‌رابط دیاکتیکی بین ساختار متنی و ساختار اجتماعی با میانجی‌گری شناخت اجتماعی اشاره دارد.

از نظر ون دایک شناخت اجتماعی و حافظه اجتماعی قرار دارد و پردازش‌ها و بازنمایی‌های شناختی با توجه به ساختاری ذهنی و انتزاعی به نام حافظه (۲۰۰۲: ۲۰۷) تعیین و تعریف می‌شوند، که خود به دو بخش حافظه کوتاه‌مدت و حافظه بلندمدت تقسیم می‌شود. پردازش جاری اطلاعات در حافظه کوتاه‌مدت صورت می‌گیرد و در مقابل، اطلاعات در حافظه بلندمدت ذخیره می‌شود. حافظه بلندمدت هم، خود، به دو بخش حافظه اپیزودیک و حافظه معنایی قابل تقسیم است. حافظه اپیزودیک اطلاعات مربوط به تجارب شخصی و حافظه معنایی هم اطلاعات عام‌تر، انتزاعی‌تر و مشترک اجتماعی را ذخیره می‌کند؛ مثل دانش ما از زبان و دانش ما از جهان (ون دایک، ۲۰۰۲: ۲۰۸). ون دایک (۲۰۰۲) برای اشاره به حافظه معنایی از عبارت حافظه اجتماعی استفاده می‌کند؛ این نام‌گذاری با توجه به تقابل بین ماهیت اجتماعی، عام و مشترک حافظه معنایی و ماهیت خاص‌تر حافظه اپیزودیک قابل درک می‌نماید. شناخت‌های اجتماعی هم ساختارها و بازنمایی‌های ذهنی و مشترک اجتماعی هستند. گرچه شناخت‌های اجتماعی در ذهن افراد نقش می‌بندند، اما همچنان اجتماعی هستند «زیرا از نظر اعضای گروه بدیهی پنداشته می‌شوند و بین آن‌ها مشترک هستند» (ون دایک، ۱۹۹۳: ۲۵۷).

بی شک هیچ ترجمه‌ای بی یاری و لطف دوستان محقق نمی‌شود. در ترجمه اثر حاضر، سپاسگزار دو دوست و همراه همیشگی‌ام هستم: آقای دکتر محمد تمدن و آقای تقی عبدی؛ که یادداشت‌های سودمندی را در جهت درستی و روانی ترجمه پیشنهاد دادند. یکی از نقل قول‌های کتاب به فرانسه بود که در ترجمه آن، دوست عزیزم پیام نیک پور و سرکار خانم دکتر بهرام بیگی کمک کردند و سپاسگزارشان‌ام. و حال اگر کاستی‌ای مشاهده می‌شود از آن مترجم خواهد بود و امیدوارم نقطه‌نصrat خوانندگان و مخاطبان علاقمند به حوزه گفت‌وگو.

م.ن

بایز ۱۳۹۴

www.ketab.ir

درباره نویسنده

تنون ری. ووداک یک پروفیسور مطالعات گفتمان تا سال ۲۰۰۴ در دانشگاه آمستردام بود. در حال حاضر استاد دانشگاه پومپو فابرا^۱ در بارسلونا است. بعد از کارهای پیشین اش، زمینه پژوهشی^۲، دستور متن، و روان شناسی پردازش متن، کارهای اش تا ۱۹۸۰ سده های هفتم و ششمی تر به خود می گیرد و به نژادپرستی گفتمانی، اخبار در مطبوعات، ایدئولوژی، دانش و بافت می پردازد.

وی آثار زیادی در این زمینه ها منتشر کرده است و ویراستار کتاب راهنمای تحلیل گفتمان^۳ (جلد، ۱۹۸۵)، کتاب مقدسی مطالعات گفتمان^۴ (جلد ۷۷، ۱۹۹۷) و همین طور درس نامه مطالعات گفتمان (جلد ۷، ۲۰۰۷) بود. وی ۶ مجله بین المللی راه اندازی کرد: بوطیقا، متن^۵ (حالا، متن و گفتار^۶)، گفتار و ترجمه^۷، مطالعات گفتمان، گفتمان و ارتباط^۸، و مجله اینترنتی گفتمان و جامعه^۹ به اسپانیا (www.dissoc.com)، که از میان این ها هنوز ویراستار چهار تای اخیر است.

آخرین تک نگاشت اش به انگلیسی ایدئولوژی^{۱۰} (۱۹۹۸) و نژادپرستی و گفتمان در اسپانیا و آمریکای لاتین^{۱۱} (۲۰۰۵) است. آخرین ویراستاری اش (۲۰۰۷) همراه راث و ووداک^{۱۲} به زبان انگلیسی کتاب اوج نژادپرستی (۲۰۰۰) است که ماحصل پروژه های اروپایی روی ۷ کشور اروپا است، و آخرین ویراستاری اش به اسپانیایی کتاب نژادپرستی

1 - Universitat Pompeu Fabra

2- generative poetics

3 - The Handbook of Discourse Analysis

4 - Discourse Studies

5 - Poetics, Text

6 - Text & Talk

7 - Discourse & Society

8- Discourse & Communication

9 - Discurso & Sociedad

10 - Ideology

11- Racism and discourse in Spain and Latin America

12 - Ruth Wodak

و گفتمان در آمریکای لاتین است که ماحصل پروژه‌ای در آمریکای لاتین است، با فصل‌هایی در زمینه نژادپرستی در ۸ کشور آمریکای لاتین که توسط تیم‌های کارشناس محلی نوشته شد.

وی اندکی پیش، مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای در ۲ جلد در زمینه نظریه بافت را تکمیل کرد و در حال برنامه‌ریزی کتاب جدیدی در زمینه گفتمان و دانش است. تئون و دایک، با دو دکترای افتخاری، در بسیاری از کشورها خاصه در آمریکای لاتین سخنرانی‌های فراوانی ایراد کرده‌است. و به همراه آدریانا بولیوار^۱ در سال ۱۹۹۵ مجله لاتین-آمریکایی مطالعات گفتمان^۲ را پایه‌گذاری کرد. برای مشاهده فهرستی از انتشارات، مقاله‌ها، اخبار، منابعی برای مطالعات گفتمان و اطلاعات دیگر به صفحه شخصی او مراجعه کنید: www.discourses.org. E-mail: vandijk@discourses.org

۱ - Adriana Bolivar

۲ - Asociación Latino-americana de Estudios del Discurso (ALEID)